

## КРОС-ТЕМПОРАЛЬНИЙ АНАЛІЗ АКТИВІЗАЦІЇ ІДЕЙ ФЕДЕРАЛІЗАЦІЇ УКРАЇНИ

*Проаналізовано етапи та причини активізації ідей федералізації України на сучасному етапі розвитку держави, починаючи з часів занепаду Радянського Союзу та отримання Україною незалежності. Проаналізовані ідеї політиків того часу та доказано, що одним з провідників ідей федералізації був В.Чорновіл, який вважав, що федералізації потрібна державі оскільки унітарність лише змінить московський тиск на київський тиск центрального уряду на регіони.*

*Зазначено, що ідея не була реалізована через сепаратистські тенденції, що охопили регіони України, особливо південно-східний регіон. Підкреслено, що унітарна форма територіального устрою була обрана для зміцнення держави, але провідні політики того часу (В.Чорновіл, Л.Кучма) постійно наголошували на необхідності федералізації України, але через деякий час.*

*Пояснена популярність ідей федералізації під час помаранчевої революції та обґрунтована думка, що ця ідея здебільшого трансливалася політичними елітами, що переймалися своїми бізнес позиціями. Це була перша серйозна кризова ситуація, коли постало питання про зміну територіального устрою держави. Прослідковано еволюцію цієї ідеї після помаранчевої революції та наголошено на поступовій її популяризації серед політиків та політичних експертів. Проаналізована позиція таких політиків, як В.Литвин, П.Симоненко, Є.Кушнар'єв, В.Колесніченко, які найактивніше аналізували цю тему.*

*Розглянута ситуація 2014 року, коли ідея федералізації проявилася найгостріше та мала здебільшого зовнішній канал активізації. Розглянута позиція Росії та США під час активної фази військово-політичної кризи в Україні. Встановлено, що перехід зміна державно-територіального устрою держави під час кризових ситуацій може призвести до поглиблення розколу всередині суспільства та зникнення держави як такої.*

**Ключові слова:** державно-територіальний устрій, федералізація, сепаратизм, В.Чорновіл, Україна.

Переважаюча кількість політичних криз в Україні завжди підіймала питання, які загрожували територіальній цілісності держави. Основним таким питанням була трансформація державно-територіального устрою держави із тенденцією до послаблення контролю з центру та отримання більшого пакету повноважень регіонами держави. Це питання час від часу підіймалося та обговорювалося політиками, юристами, вченими, але воно не отримувало настільки негативного забарвлення, як сьогодні. Це пов'язано, перш за все, з тим, що Україна знаходиться в стані політичної та військової кризи, а, отже, виносити обговорення цього питання на широкий загал не є припустимим. Крім того, свою думку з цього приводу висловив дійсний Президент України, який підтримує унітарний устрій держави, заявивши, що «Україна – унітарна держава та федералізація неможлива» [8].

Автор не ставить перед собою завдання проаналізувати переваги та недоліки будь-якої форми державно-територіального устрою України, а, отже, метою статті є аналіз саме етапів та причин активізації ідей зміни державно-територіального устрою в Україні, а саме трансформацію держави з унітарної у федеративну.

Якщо говорити про науковців та експертів, які цікавились цим питанням, слід зазначити таких фахівців, як А.Колодій, Я.Дашкевич, С.Телешун (який підготував та захистив докторську дисертацію на теми «Державний устрій України: проблеми теорії і практики [7]»). Але ця робота була написана ще в 2000 році, коли Україна не зіткнулась з двома потужними політичними кризами.) Різні аспекти федеративного устрою розглядаються у роботах А. Мальгіна «Україна: соборність та регіоналізм» та «Федералізація України: до єдності через різноманітність», підготовлена В.Григор'яном,

С.Жильцовим, О.Ішиним, А.Мальгіним. Перша робота вийшла друком в 2005 році саме після помаранчевої революції, друга у 2011, коли це питання обговорювалося у вузьких колах.

Перш за все, вважаємо за потрібне дати визначення процесу федералізації. Отже, на думку авторів Енциклопедичного словника-довідника «Новітня політична лексика» федералізація – це процес, у результаті якого відбувається перехід до федеративного державного територіального устрою. Мета федералізації – забезпечити в межах єдиної держави функціонування її суб'єктів в умовах певної політичної самостійності, розмежування повноважень між федерацією і суб'єктами федерації, встановлення дворівневої системи органів влади, системи законодавства [16, с.406].

Якщо говорити про зміну територіального устрою, а саме трансформацію держави у федерацію, це питання підіймалося під впливом саме політичних процесів тричі за сучасну історію України.

Перший етап ідей федералізації співпав із періодом розпаду Радянського Союзу. Активним провідником федералізації виступив В'ячеслав Чорновіл. Саме в цей період В.Чорновіл включив це питання до свого ідейного арсеналу наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років. У цьому питанні він знаходив однодумців і послідовників, проте стикався і з тими, хто не тільки не сприймав, а й категорично засуджував ідеї федералізму. Під їхнім впливом дещо змінювалося артикулювання В.Чорновілом цієї ініціативи, адже тривав пошук методів і засобів забезпечення розвитку суспільства [6, с.99].

В.Чорновіл звернув увагу на ідею федералізму в 1960-х роках, шукаючи шляхи динамічного розвитку національної спільноти [6, с.104]. Він розглядав федералізм як громадське самоврядування. Поняття федералізму та самоврядування для нього були тотожними. Причиною недовіри радянського федералізму В.Чорновіл назвав невідповідність його самій сутті поняття «федералізм», адже радянська модель федералізму була нічим іншим, як надцентралізацією. У широкому самоврядуванні В.Чорновіл вбачав упровадження економічної самоуправи певних регіонів. Таким чином, його осмислення федералізму (чи самоврядування) полягало у наданні громадянам першою чергою широких прав у сфері економіки та адміністрування, що забезпечують самовияв народу, місцеву ініціативу.

Вже у нових суспільно-політичних реаліях наприкінці 1980-х років В.Чорновіл виніс на громадське обговорення ідею федералізму (чи широкого самоврядування). Перша апробація цієї ідеї відбулася в 1987 році на засіданні львівського дискусійного клубу. За його задумом, висловлення ідеї федералізму було однією з ланок різнопланової боротьби з радянським тоталітаризмом.

У своїй виборчій програмі він «уявляв майбутню Україну федеративною державою, союзом земель, які склалися історично й несуть на собі природно-кліматичні, культурно-етнографічні, мовно-діалектичні, побутово-господарські та інші відмінності, що творить неповторне різноманітне обличчя єдиного народу». У складі Української Народної Республіки він «бачив такі землі, як Київщина, Поділля, Волинь, Галичина, Буковина, Закарпаття, Гетьманщина, Слобожанщина, Донеччина, Таврія, а Крим – як незалежного сусіда або автономну республіку в складі України». На його думку, за умов неодмінного збереження політичної й етнічної консолідації надання певної самостійності мало б посприяти значному економічному, політичному й культурному розвитку держави в цілому і окремих земель зокрема [6, с.109].

За його задумом кожна з земель мала б свій парламент і свій земельний уряд. Найвищим законодавчим органом республіки мала б бути Центральна Рада України, одна з палат якої обиралася б за принципами пропорційної виборчої системи, а друга – на засадах рівної кількості обранців від кожної із земель. Тобто ми вбачаємо в цьому проекті прямий натяк на федеративний устрій України.

На думку В.Чорновола його варіант децентралізації гарантував об'єднання України, міг убезпечити від поширення сепаратистських настроїв, посилити самовияв людей на місцях, створити умови для забезпечення історико-культурної самобутності регіонів, економічної самостійності та ініціативи [6, с.111].

На прес-конференції, яка відбулась в травні 1990 року, Чорновіл підтвердив, що залишається прибічником федералізації України, хоч його за це і критикують. В.Чорновіл вважав, що «якщо ми централізм московський не замінімо на централізм київський, то і росіяни Донбасу, і Крим не захочуть від'єднуватися, і Закарпаття забуде про своє русинство. Головна моя ідея – не тримати силою, а максимально розвивати місцеве самоврядування» [18].

Історик О.Андрощук стверджує, що переломним роком у поглядах Чорновола на федералізацію України став 1992-й. У грудні відбулися збори Народного руху, на яких обговорювали концепцію державотворення України. Пропозиція федералізму спричинила бурхливу дискусію

в залі. Учасники зборів переконували, що «ідея федералізму ворожа ідеї соборності Української держави» [18].

Отже, підводячи підсумки трансформації поглядів В.Чорновола стосовно федералізації, слід зазначити, що, мабуть він усвідомлював той факт, що регіони України були доволі різноманітними у багатьох вимірах, а саме, у ментальному, економічному, мовному, політичному. Тому він вважав, що саме федеративний устрій може залишити усі землі в межах однієї держави. Але ті процеси, які почалися після отримання незалежності, коли низка регіонів почала дискутувати про створення Донецько-Криворізької республіки, Новоросії, Кримської республіки, змусили В.Чорновола під тиском однопартійців відмовитися від цього терміну та почати обговорювати поглиблене місцеве самоврядування, а питання федералізації відкласти до найкращих часів. Отже, «федералізм» Чорновола розвивався в контексті процесів отримання незалежності та державотворення. Це питання підіймалося не як реакція на проблеми, з якими зіткнулась країна в 2004 та 2014 роках, а як можлива модель розвитку держави, що включала успішний досвід інших федеративних держав [2].

Іншим прихильником федералізації на той час був кандидат у Президенти України В.Гриньов. Перебуваючи на посаді заступника голови Верховної Ради України В.Гриньов на початку 90-х рр. Він відстоював думку, що цілісність України можна зберегти лише увівши федерально-земельний устрій на кшталт того, що є у ФРН чи США. Політик вважав, що «потрібно дати право Криму, Одесі, Донбасу, Галичині вирішувати свої, а не глобальні завдання...».

Введення федерально-земельного устрою, за задумами В.Гриньова, мало створити реальну протизагугу президентській владі, зняти національні проблеми і допомогти розвитку економіки, оскільки регіони будуть концентрувати свою увагу на локальних проблемах [1].

Варто зазначити, що В. Гриньов залишався активним пропагандистом ідеї федералізації України і в наступні роки, будучи лідером виборчого блоку, а згодом партії Міжрегіональний блок реформ і водночас радником Президента України. У 1995 році власний погляд на перспективи здійснення глибоких економічних і політичних реформ цей політичний і державний діяч виклав у книзі «Нова Україна: якою я її бачу».

В контексті популяризації ідей федералізму окремі регіони почали активно демонструвати прагнення до автономії чи навіть незалежності. Ще у 1990 р. професор Одеського університету О. Сурилов очолив організаційний комітет Демократичного Союзу Новоросії і Бессарабії, який мав пропагувати ідею створення Новоросії як автономного утворення в межах федеративної України. Нова автономія мала охопити територію колишньої Херсонської губернії. Для поширення цих ідей було засновано газету «Новоросіський телеграф». Влітку-восени 1991 р. у донецькій пресі з'явилася низка статей, в яких пропагувалась ідея автономії Донбасу і пропонувалося з цією метою провести обласний референдум. Найбільш дієвими у просуванні ідеї автономного статусу Донбаського регіону стали очолювана Д.Корніловим громадська організація Інтеррух Донбасу та Рух «Демократичний Донбас», створений на Луганщині. Активісти цих організацій закликали до проведення Донецької асамблеї (за зразком Галицької) та проголошення відновленої Донецько-Криворізької Республіки чи «республіки Малоросії». У жовтні 1991 р. на сторінках газети «Вечірній Миколаїв» місцевий осередок Конституційно-демократичної партії України закликав до створення громадсько-політичної організації «Рух за федерацію на Україні». Загострення політичної ситуації на ґрунті активізації автономістських прагнень русинських організацій спостерігалось у той час на Закарпатті.

Такими тенденціями визначається перший етап в історії України стосовно питання державного територіального устрою. Також в межах цього етапу слід відзначити кризову ситуацію, що відбулась у Криму, після чого півострів отримав автономію та Україна фактично перетворилась на напівунітарну чи напівфедеративну республіку. До цих подій про можливу федералізацію в липні 1994 року говорив президент України Л.Кучма, який став президентом держави завдяки обіцянкам лібералізувати життя регіонів та надати більше прав мешканцям південно-східних регіонів стосовно використання російської мови. Він зазначив, що «приклад Криму свідчить про те, що деякі регіони потребують більше автономії. Україна повинна стати федеративною державою, але це завдання майбутнього» [5, с.203].

В той саме період починають створюватися політичні партії, які підтримують тісний зв'язок із Росією, а отже, в їх політичних програмах все частіше можна побачити тези не лише про федералізацію України, а й про створення союзу держав, до яких, крім України, входили б ще Росія та Білорусь. Серед таких партій слід зазначити «Русько-Український Союз», «Русь єдина» (з 2003 року «Держава», «ЗУБР», «За Русь єдину (з 2002 року «Руський блок»). Але на парламентських виборах ці партії отримували менш ніж 1% голосів, а, отже, їхня ідеологія

не отримувала на той час підтримки серед виборців. Це можна пояснити тим фактом, що Росія сама знаходилась в стані політико-економічної кризи, яка супроводжувалась військовими діями в Чечні, високим рівнем тероризму, корупцією та занепадом геополітичного впливу, а у мешканців України було сподівання на вирішення усіх економічних проблем та перетворення держави у міцного регіонального актора міжнародних відносин.

В цей період більш серйозне ставлення до федералізму, та навіть самостійності, відчувається на Заході країни. Ця тенденція спостерігалась до подій 2004 року. Навіть ще в 2003 році федералістські настрої дискутувались серед західноукраїнської інтелігенції. Так, в 2003 році Ю.Андрухович в своїй статті написав, що «галичани все частіше відчувають себе пасинками в своїй державі». Ці думки та тенденції поживлявали ідеї про самостійний шлях Галичини назад до Європи. Львівський журнал «І» опублікував спецвипуск з назвою «Українська федеративна республіка», в якому було показано ріст автономістських, а інколи й сепаратистських устремлінь в Галичині, які мали як етнокультурне, так й економічне коріння. В його основі лежало розчарування західноукраїнської інтелігенції в характері нової української держави, яка сприймалась не як національна, а як «креольська», тобто не «українська», а навіть ворожа по відношенню до Галичини [14, с.167].

Більш програмно цю думку висловлює Р.Лозинський, який на перше місце серед усіх чинників автономізації Галичини ставив різні аспекти мовної проблеми: «По-перше, одностороння та невірна оцінка мовної ситуації, недостатнє розуміння реальних причин, які породжували русифікацію населення України в минулому та тих, що приводили до зниження ролі української мови. По-друге, це надмірне сподівання на українську державу, що було обумовлено нерозумінням сутності мовних процесів в Україні та сподівання на те, що створення держави автоматично призведе до посилення статусу української мови. По-третє, це відсутність вираженої мовної політики на державному рівні». Деякі західноукраїнські інтелектуали (О.Друль) в той час говорили про «асиміляцію Галичини проросійським Сходом, перед загрозою якої відокремлення Галичини було єдиною альтернативою для збереження українськості в їхньому розумінні».

Не менша увага приділяється економічному фактору. Р.Лозинський вважав, що коріння галицького сепаратизму пов'язанно виключно з економічними проблемами України. «Замість вирівнювання економічного стану регіонів, Київ проводить політику метрополії по відношенню до колоній [14, с.168].

Третім чинником було посилення проросійської орієнтації центрально-української влади на протигагу розвитку західного вектора. Ці чинники, на думку Я.Грицака, породжували розчарування багатьох галичан в українській державі. «Галичани отримали українську державу, але це не та держава, в якій вони бажали жити. У багатьох людей регіону виникають побоювання за українську державу та багато хто незадоволений роллю Галичини в Україні. В результаті деякі політичні сили в Галичині починають пропагування ідей галицької окремішності, відчуваю, що для підтримки цієї ідеї в масовій свідомості вже створено необхідне підґрунтя» [14, с.168].

Те, що галичанський автономізм міг отримати підтримку свідчили результати соціологічного опитування. Респондентам були поставлені наступні запитання: «боролися б ви за незалежну галицьку державу»: 2000 рік – 29,4%, 2002 – 34,3%; добивалися б ви автономії від Києва: 2000 рік – 11,5%, 2002 – 11,1%; нічого не робили, подивилися б, що з цього вийшло б: 2000 рік – 8,8%, 2002 – 14,3%.

М.Рябчук вважав, що на той час існувало два типи галицького автономізму: радикальний (який би вірніше було б назвати сепаратизмом) та поміркований (представлений більш широким спектром «федералістських поглядів») [14, с.170].

Отже, перший етап, який хронологічно можна окреслити з кінця 1980-х до початку 2000-них, характеризувався пошуком найкращої моделі для держави. Вибір саме унітарного територіального устрою обумовлювався спробою об'єднати населення в межах однієї держави та знизити попит на автономістські устремління, які за кризових умов, могли б перетворитися у сепаратистські. Економічний ріст держави, який спостерігався у першій половині 2000-них років, звів нанівець ідею федералізації країни як серед населення держави, так і політичної еліти.

Другий етап попиту на федералізацію проявляється після подій «помаранчевої революції». Цього разу ідеї йдуть від іншої політичної сили, яка мала популярність на Сході та Півдні України.

Одразу після другого туру президентських виборів 21 листопада 2004 року опозиція організувала акції громадянської непокорі, місцева влада в західних регіонах проголосили про непідпорядкованість адміністрації Л.Кучми. В цих умовах низка південно-східних обласних та

міських рад, а також держадміністрації Харківської, Донецької та Луганської областей проголосили про свій намір отримати автономію та закликали до федералізації України [14, с.234].

Так, 26 листопада в м. Донецьк на позачерговій сесії облдержради пролунали заклики до введення надзвичайного стану та автономії. Луганська облдержрада прийняла постанову «Про укріплення організаційної структури місцевої влади» та скликання в Северодонецьку з'їзду органів самоврядування південно-східних регіонів країни. Збір депутатів Одеської області заявив про можливість введення автономії. Наприкінці дня Харківська облдержрада прийняла рішення про можливу автономію області [10, с.270].

28 листопада 2004 року в м.Северодонецьк було проведено Загальноукраїнський з'їзд депутатів Верховної ради АР Крим, міських рад різних рівнів. На цьому з'їзді Б.Колесніков заявив, що «слід провести референдум стосовно питання про створення нової української південно-східної держави у вигляді федерації, а столицею повинен стати Харків» [19].

Тобто питання було навіть не про створення автономних республік в складі України, а про сецесію із створенням нової держави. Це була перша радикальна позиція південно-східних регіонів. Слід зазначити, що ця ідея була більш притаманна політичній еліті, ніж населенню. Населення південно-східних регіонів мало радикальний настрій проти політичної сили, яку очолював В.Ющенко та не бажало підпорядковуватися його політиці, але не було розмов про сецесію – було лише бажання створити федерацію, але в межах України. 28 листопада Донецька облдержрада призначила на 5 грудня референдум стосовно автономії Донецької області, який так й не відбувся того часу. Питання про створення нової держави трансливала еліта, оскільки її представники зрозуміли, що прихід іншої політичної сили може негативно вплинути, перш за все, на її фінансові та бізнес позиції. В більшій мірі цього не сталося, і представники донецької та дніпропетровської бізнес-груп не мали серйозних проблем з представниками нової влади, яка згодом через неефективну економічну політику зазнала нищівної поразки у вигляді 5%, які отримав В.Ющенко на президентських виборах у 2010 році.

Слід зазначити, що після цих подій, федералістські ідеї стали частіше обговорюватися політиками та трансливатися політичними силами в своїх політичних програмах. Головним спікером стосовно федералізації виступав Є.Кушнар'юв. Так, на установчому з'їзді партії “Нова демократія” 15 січня 2005 р. її лідер заявив, що стратегічною метою є федеративний устрій України, адміністративно-територіальна реформа та виборність губернаторів [4].

Є.Кушнар'юв вважав, що країна як мінімум проведе адміністративно-територіальну реформу польського зразка, а як максимум перейде на федеративний устрій. У свою чергу, у майбутній федерації, на його думку, всі 24 області могли отримати один статус, або їх мало стати менше – 15 чи 10. Пропонувався і варіант, коли поряд з Автономною республікою Крим мали з'явитися ще 2-3 автономні республіки, а решта адміністративно-територіальних одиниць залишилися б в статусі областей. Ідею федералізму України, яка, зі слів її ідеологів, “нічого спільного не має з сепаратизацією”, підтримувала лівоцентристська партія “Держава”. Її структури у лютому 2005 р. очолив экс-генпрокурор України Г.Васильєв і вона опиралася на електорат Сходу країни [1].

Іншим профедералістським спікером був В.Колесніченко. В інтерв'ю газеті «Голос України» він зазначив, що «етнічні та соціокультурні відмінності між регіонами, часто через непродуману та провокаційну політику центральної влади, переростають у соціальні конфлікти та відцентрові тенденції». Також він заявив, що єдиним виходом із цієї ситуації – це створення федеративної держави, що дозволить поважати культуру та думку одне одного [5, с.222].

У 2009 році у газеті «Голос України» була опублікована стаття В.Колесніченка та Р.Бортника «Федеративна Україна: безальтернативна альтернатива розвитку української держави», в якій автори наголошують на тому, що «надмірна централізація державної влади в руках центральних органів, відсутність фінансової основи та самостійності в органів місцевого самоврядування, вкрай низький рівень залученості регіональних еліт у процес прийняття державних рішень на тлі культурних, історичних, економічних та політичних відмінностей регіонів України залишаються одними з головних дестабілізуючих чинників українського суспільства». У такій ситуації, на їхню думку, можливим варіантом розв'язання цього сонму проблем може стати саме децентралізація влади за європейським зразком та перебудова України на федеративних засадах [9].

В цій думці ми можемо побачити спільні погляди із В.Чорноволом, який, як було наголошено вище, вбачав у федерації можливість зупинити відцентрові тенденції та бажання мешканців південно-східних регіонів виокремитися від України.

На думку автора відсутність дійсної соборності держави була вигідна регіональним елітам, оскільки використовуючи гуманітарний чинник (мовне питання, відношення до подій Другої світової

війни, релігійне питання), вони перемагали на місцевих виборах та парламентських виборах, але одночасно поглиблювали розкол між регіонами держави.

Кривицька В цей період (а саме після помаранчевої революції) ідею федеративного устрою країни в 2005 році підтримували близько 17% учасників опитування, створення Південно-Східної автономної республіки – 13%, приєднання південно-східних областей до Росії – 11%. Тобто, в цілому можемо сказати, що 41% тяжів до отримання більше прав та свободи від центру [11, с.194].

В 2005 році виникла ідея провести адміністративно-територіальну реформу, відповідальним за яку був Р.Безсмертний, але ця реформа залишилась лише наміром, оскільки не отримала підтримки серед населення України, а також серед політичних сил різних спектрів. В переважній більшості реформа була націлена не на з'єднання регіонів України, а на їх дроблення для подальшої перемоги на місцевих та парламентських виборах. Детальний аналіз цього процесу було викладено в роботі «Адміністративно-територіальна реформа: бачення місцевих громад Луганщини» [17].

В 2005 році було створено громадську організацію «Донецька республіка», головною метою діяльності якої було створення автономної Донецької республіки та федералізація України. Але їх діяльність не отримала підтримки та в листопаді 2007 року суд визнав діяльність організації незаконною. В 2009 році вони розповсюдили заяву, що «Донецьк та Херсон – незалежна російська федеративна держава». Проти трьох членів організації були відкриті карні справи СБУ. Активізувалась організація в 2012 році, коли ця організація провела конференцію «Донбас в євразійському проекті», під час якої обговорювались наступні питання: «Аналіз переваг федеративного устрою», «Неминучість федералізації України», «Про національну гідність малоросів», «Воз'єднання Росії та України» [3].

Після повернення до влади представників Партії регіонів та перемоги В.Януковича на президентських виборах в 2010 року, тема федералізації не підіймалась та не обговорювалась так гостро, як це було в період подій «помаранчевої» революції. Ця проблема дискутувалась в наукових колах або знаходила вираження у статтях представників політичних сил, що підтримували ідеологію Партії регіонів.

У 2009 році вийшла друком стаття В.Литвина у газеті «Голос України» «Федералізм: ідея, політична практика, застосовність в Україні» [12].

У своїй статті В.Литвин підтримує обговорення питань федералізму, говорячи про те, що «прибічники втілення ідеї федералізму на українському ґрунті справедливо наголошують на перевагах, які створює дворівневий поділ повноважень і відповідальності для забезпечення умов саморозвитку регіонів, реалізації прав і свобод громадян, наближення сфери послуг до кожного мешканця. Ймовірно, що в такий спосіб можна досягти істотного зниження рівня міжрегіональної конфліктності». Але він слушно зауважує, що «навіть чи хтось у країні сьогодні має реальне уявлення про складність переходу на іншу систему державного управління і про ризики, які у процесі цього переходу неминуче виникатимуть».

Тіж самі питання підіймає українська вчена О.Кривицька в своїй монографії «Демаркаційні лінії в етнополітичному просторі України» (вже після подій 2014 року, але ця робота планувалась задовго до 2014 року), але дещо з іншого боку. Вона вважає, що після подій 2004 року міжрегіональний розкол набув не лише політичного, але й виразного національного забарвлення. Культурно-ідеологічні кордони: мовні та конфесійні відмінності, різні ознаки минулого, діаметрально протилежні зовнішньополітичні орієнтації – стали деструктивними чинниками в процесі єднання країни [11, с.181]. Вона вважає, що гострим питанням для українського суспільства залишаються консолідація, побудова громадянського суспільства та формування української політичної нації. Єдиним шляхом цивілізаційного розвитку країни є збереження її унітарності та запобігання дезінтеграційним проявам [11, с.186].

Й знову, як у 1990-і роки, постає питання про консолідацію саме суспільства.

На думку С.Римаренка «федеративним будівництвом можна займатися лише у відкритих правових демократичних державах, де працює розподіл влади, існує економічний, політичний, ідеологічний, культурний та етнічний плюралізм» [11, с.195]. Тобто видатний український вчений натякає на те, що українське суспільство ще не готове обговорювати таке питання, тим більше, якщо негативне ставлення навіть до обговорення цього питання мають керівники держави. Негативне ставлення до обговорення федералізації висловлювали свого часу президенти В.Ющенко та П.Порошенко. На думку В.Литвина те, «що з подачі В.Ющенка федералізм характеризувався як безумовне зло, рівнозначне сепаратизмові, й навіть як «ракова пухлина», не пішло на користь глибокому осмисленню цього складного суспільного феномену. Мало користі було й від заяв низки

політиків щодо незаперечної доцільності перетворення нашої держави на федеративну. Можна сказати й більше: представлення ідеї федералізму як «мрії кращих» культивувало спрощений підхід до проблеми, яку обов'язково слід розглядати в усій її складності, в контексті переплетення геополітичних, етнополітичних, мовно-культурних чинників, з урахуванням загальнонаціональних та регіональних інтересів, фінансових можливостей».

Отже, слід зазначити, що різні питання мають бути обговоренні спочатку на науковому рівні експертами, а потім вже якісь висновки представлені під час обговорень з політиками, які, в переважній більшості не є експертами в таких питаннях або на їх думку впливає кон'юнктура.

Під час цього періоду П.Симоненко активно підтримував федералізацію України, дуже ретельно свою думку він обґрунтував в інтерв'ю газеті «2000» [13].

Отже, другий етап, який продовжувався з 2005 до 2013 рік, характеризувався поміркованим рівнем обговорення питання зміни форми державно-територіального устрою та не отримував зацікавленості з боку населення різних регіонів України. Хоча ідея отримання більшого пакету прав на регіональному рівні була досить популярною серед населення. Так, ідею федеративного устрою країни в 2005 році підтримували близько 17% учасників опитування, створення Південно-Східної автономної республіки – 13%, приєднання південно-східних областей до Росії – 11%. Тобто, в цілому можемо сказати, що 41% тяжів до отримання більше прав та свободи від центру [11, с.194]. Така ж приблизно ситуація була в 2011 році.

Третій, найбільш радикальний етап в питанні популяризації ідей федералізації, виявився навесні 2014 року, коли ці ідеї йшли не зверху, а, в переважній більшості, знизу. У різних містах південно-східної України проводились мітинги на підтримку федералізації України, оскільки в цьому регіоні мешкав електорат В.Януковича та Партії регіонів. З іншого боку, на думку автора, цей сценарій нав'язувався Росією, яка потім стала висувати цю ідею як механізм врегулювання української політичної кризи на дипломатичному рівні та під час підписання Мінських угод. Крім того, подібні заява лунали від экс-віце-президента Дж.Байдена під час його візиту до України [20].

Серед українських політиків сьогодні думку про зміну державно-територіального устрою висловлює лише В.Медведчук, який, по суті, є рупором ідей Кремля. Він вважає, що «федеративний устрій – це єдині ліки від розпаду держави». Політик наполягає на тому, що в 90-ті роки вивчав це питання на науковому рівні (він має на увазі його кандидатську та докторську дисертації: «Конституційний процес в Україні і організація державної влади та місцевого самоврядування» та «Сучасна українська національна ідея і питання державотворення») та зазначає, що М.Грушевський, І.Франко, М.Драгоманов вважали федерацію оптимальним устроєм для України. Головним аргументом В.Медведчук вважає й ті ж самі аргументи, які були положенні у світогляд В.Чорновола та профедералістських сил 2004 року, саме «що Україна складається з територій, що раніше входили до складу різних держав та державних об'єднань та для них характерна різна ментальність, філософія та спосіб життя». На думку політика «ці території можна об'єднати лише в межах федеративного устрою й таким чином, зберегти єдність держави». Він вважає, що «ідею федералізації підтримує 30% населення, та ця цифра є невеликою через те, що імідж федерації зазнав щільної антипропаганди за часів В.Ющенка та пересічні громадяни не розуміють сутності цього територіального устрою» [15].

Отже, слід зазначити, що питання федералізації перебувало на порядку денному розвитку української держави тричі – під час її створення та двічі під час серйозних політичних криз. На першому етапі ця ідея не отримала підтримки серед політичної еліти (хоча була популярною серед населення), оскільки регіони почали розробляти свої автономістські проекти, які могли б призвести до їхньої сецесії зі складу України. Під час другого та третього етапів ситуація була настільки критичною, що питання зміни форми державно-територіального устрою призвело б до руйнування держави. Якщо під час першого етапу, коли зароджувалась незалежна Україна, ідея федералізації використовувалась в якості чинника розбудови держави, то під час кризових етапів вона використовувалась як захисний чинник, а, отже, зараз сприймається не в контексті вирішення державних проблем, а в якості потенційного сецесіоністського руху. Академічні ідеї зміни державно-територіального устрою держави не виносилися на широкий загаль, а описувалися вченими та політичними діячами в наукових та публіцистичних статтях, які публікувалися в газетах, що не є доволі популярними серед пересічного громадянина, а, отже, авторам неможливо було донести свою думку до широкого загалу. Якщо говорити про широкий загаль, слід зазначити, що ця тематика використовувалась деякими політичними силами для роз'єднання, а не згуртування українського суспільства, таким чином, отримавши негативну конотацію в сприйнятті пересічним громадянином.

**Бібліографічний список:**

1. Адамович С. Ідея соборності в ідеології та діяльності українських політичних партій (1991-2004). URL: <http://194.44.152.155/elib/local/1706.pdf> (дата звернення: 15.07.2020).
2. Андросчук О. В. Чорновіл та ідея федералізації України: еволюція поглядів. URL: [https://portalus.ru/modules/politics/rus\\_readme.php?subaction=showfull&id=1409840143&archive=&start\\_from=&ucat=&](https://portalus.ru/modules/politics/rus_readme.php?subaction=showfull&id=1409840143&archive=&start_from=&ucat=&) (дата звернення: 10.08.2020).
3. Віноградов О. «ДНР» задолго до войны: «Донецкую республику» запрещали еще 12 лет назад. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/the-beginnings-of-separatism-in-donetsk/30133800.html> (дата звернення: 15.09.2020).
4. В Киеве проходит учредительный съезд партии «Новая демократия». URL: <https://www.mediaport.ua/news/politicum/20675> (дата звернення: 07.09.2020).
5. Григорьянц В., Жильцов С. Ишин А., Мальгин А. Федерализация Украины: к единству через разнообразие. Москва: Восток – Запад, 2011. 228 с.
6. Деревинський В. В'ячеслав Чорновіл. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2017. 252 с.
7. Державний устрій України: проблеми теорії і практики [Текст] : дис... д-ра політ. наук: 23.00.02 / Телешун Сергій Олександрович ; Київський ін-т внутрішніх справ Національної академії внутрішніх справ України. – К., 2000. – 410 арк. – арк. 350-39.
8. Зеленский: федерализация Украины невозможна. URL: <https://112.ua/glavnye-novosti/zelenskiy-federalizatsiya-ukrainy-nevozmozhna-518008.html> (дата звернення: 11.09.2020).
9. Колесніченко В., Бортник Р. «Федеративна Україна: безальтернативна альтернатива розвитку української держави. URL: <http://www.golos.com.ua/article/156813> (дата звернення: 05.09.2020).
10. Колесников А. Первый украинский. Записки с передовой. Киев: Вагриус, 2005. 413 с.
11. Кривицька О. Демаркаційні лінії в етнополітичному просторі України. Київ: ІПіЕНД ім.І.Ф.Кураса НАНУ, 2015. 328 с.
12. Литвин В. «Федералізм: ідея, політична практика, застосовність в Україні». URL: <http://www.golos.com.ua/article/135488> (дата звернення: 11.06.2020).
13. Лозунько С. Симоненко П.: «Территориальной целостности Украины угрожает не федерализация, а ее отсутствие!» URL: [https://www.2000.ua/v-nomere/forum/mnenie/petr-simonenko-territorialnoj-tslostnosti-ukrainy-ugrohaet-ne-federalizatsiya-a-ee-otsutstvie\\_arhiv\\_art.htm](https://www.2000.ua/v-nomere/forum/mnenie/petr-simonenko-territorialnoj-tslostnosti-ukrainy-ugrohaet-ne-federalizatsiya-a-ee-otsutstvie_arhiv_art.htm) (дата звернення: 02.09.2020).
14. Мальгин А. Украина: соборность и регионализм. Симферополь: СОНАТА, 2005. 280 с.
15. Медведчук В: Единственное лекарство от распада Украины — это федеративное устройство. URL: <https://112.ua/politika/viktor-medvedchuk-edinstvennoe-lekarstvo-ot-raspada-ukrainy--eto-federativnoe-ustroystvo-323613.html> (дата звернення: 11.09.2020).
16. Новітня політична лексика (неологізми, okazіоналізми та інші новотвори) / [І. Я. Вдовичин, Л. Я. Угрин, Г. В. Шипунов та ін.]; за заг. ред. Н. М. Хоми. Львів : «Новий Світ – 2000», 2015. 492 с.
17. Ращупкіна Ю., Щербаченко В. Адміністративно-територіальна реформа: бачення місцевих громад Луганщини». Луганськ, 2007. 80 с.
18. Семків В. Чорновіл. Ідея федералізму та її трансформації. URL: <https://zbruc.eu/node/30884> (дата звернення: 15.07.2020).
19. Стенограмма Северодонецкого съезда 28 ноября 2004 года. URL: <https://v-variant.com.ua/articles/81128-stenogramma-severodoneckogo-sezda-28-noyabrya-2004-goda.html> (дата звернення: 11.08.2020).
20. Чаленко А. Почему Байден призвал к федерализации Украины? URL: <https://ukraina.ru/opinions/20151209/1015033803.html> (дата звернення: 01.09.2020).

**References:**

1. Adamovych S. Ideia sobornosti v ideolohii ta diialnosti ukrainskykh politychnykh partii (1991-2004). URL: <http://194.44.152.155/elib/local/1706.pdf> (Access date: 15.07.2020).
2. Androshchuk O. V. Chornovil ta ideia federalizatsii Ukrainy: evoliutsiia pohliadiiv. URL: [https://portalus.ru/modules/politics/rus\\_readme.php?subaction=showfull&id=1409840143&archive=&start\\_from=&ucat=&](https://portalus.ru/modules/politics/rus_readme.php?subaction=showfull&id=1409840143&archive=&start_from=&ucat=&) (Access date: 10.08.2020).
3. Vinogradov O. «DNR» zadolgo do voyny: «Donetskuyu respubliku» zapreshchali eshche 12 let nazad. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/the-beginnings-of-separatism-in-donetsk/30133800.html> (Access date: 15.09.2020).
4. V Kieve prokhodit uchreditelnyy sezd partii «Novaya demokratiya». URL: <https://www.mediaport.ua/news/politicum/20675> (Access date: 07.09.2020).
5. Grigoryants V., Zhiltsov S. Ishin A., Malgin A. Federalizatsiya Ukrainy: k edinstvu cherez raznoobrazie. Moskva: Vostok – Zapad, 2011. 228 s.
6. Derevinskyi V. Viacheslav Chornovil. Kharkiv: Klub simeinoho dozvillia, 2017. 252 s.
7. Derzhavnyi ustrii Ukrainy: problemy teorii i praktyky [Tekst] : dys... d-ra polit. nauk: 23.00.02 / Teleshun Serhii Oleksandrovych ; Kyivskyi in-t vnutrishnikh sprav Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav Ukrainy. – K., 2000. – 410 ark. – ark. 350-39.
8. Zelenskiy: federalizatsiya Ukrainy nevozmozhna. URL: <https://112.ua/glavnye-novosti/zelenskiy-federalizatsiya-ukrainy-nevozmozhna-518008.html> (Access date: 11.09.2020).



9. Kolesnichenko V., Bortnyk R. «Federatyvna Ukraina: bezalternatyvna alternatyva rozvytku ukrainskoi derzhavy. URL: <http://www.golos.com.ua/article/156813> (Access date: 05.09.2020).
10. Kolesnikov A. Pervyy ukrainskiy. Zapiski s peredovoy. Kiev: Vagrius, 2005. 413 c.
11. Kryvytska O. Demarkatsiini linii v etnopolitychnomu prostori Ukrainy. Kyiv: IPIEND im.I.F.Kurasa NANU, 2015. 328 c.
12. Lytvyn V. «Federalizm: ideia, politychna praktyka, zastosovnist v Ukraini». URL: <http://www.golos.com.ua/article/135488> (дата звернення: 11.06.2020).
13. Lozunko S. Simonenko P.: «Territorialnoy tselostnosti Ukrainy ugrozhaet ne federalizatsiya, a ee otsutstvie!» URL: [https://www.2000.ua/v-nomere/forum/mnenie/petr-simonenko-territorialnoj-tselostnosti-ukrainy-ugrozhaet-ne-federalizatsiya-a-ee-otsutstvie\\_arhiv\\_art.htm](https://www.2000.ua/v-nomere/forum/mnenie/petr-simonenko-territorialnoj-tselostnosti-ukrainy-ugrozhaet-ne-federalizatsiya-a-ee-otsutstvie_arhiv_art.htm) (Access date: 02.09.2020).
14. Malgin A. Ukraina: sobornost i regionalizm. Simferopol: SONATA, 2005. 280 c.
15. Medvedchuk V: Yedinstvennoe lekarstvo ot raspada Ukrainy — eto federativnoe ustroystvo. URL: <https://112.ua/politika/viktor-medvedchuk-edinstvennoe-lekarstvo-ot-raspada-ukrainy--eto-federativnoe-ustroystvo-323613.html> (Access date: 11.09.2020).
16. Novitnia politychna leksyka (neolohizmy, okazionalizmy ta inshi novotvory) / [I. Ya. Vdovychyn, L. Ya. Uhryn, H. V. Shypunov ta in.]; za zah. red. N. M. Khomy. Lviv : «Novyi Svit – 2000», 2015. 492 c
17. Rashchupkina Yu., Shcherbachenko V. Administratyvno-terytorialna reforma: bachennia mistsevykh hromad Luhanshchyny». Luhansk, 2007. 80 c.
18. Semkiv V. Chornovil. Ideia federalizmu ta yii transformatsii. URL: <https://zbruc.eu/node/30884> (Access date: 15.07.2020).
19. Stenogramma Severodonetskogo sezda 28 noyabrya 2004 goda. URL: <https://v-variant.com.ua/articles/81128-stenogramma-severodoneckogo-sezda-28-noyabrya-2004-goda.html> (Access date: 11.08.2020).
20. Chalenko A. Pochemu Bayden prizval k federalizatsii Ukrainy? URL: <https://ukraina.ru/opinions/20151209/1015033803.html> (Access date: 01.09.2020).

**Ryabinin.Y. V. Cross-temporal analysis of activization of Ukraine's federalization**

*The stages and reasons for the intensification of the ideas of federalization of Ukraine at the present stage of development of the state, starting from the time of the collapse of the Soviet Union and Ukraine's independence, are analyzed. The ideas of politicians of that time were analyzed and it was proved that one of the leaders of the ideas of federalization was V. Chornovil, who believed that federalization was necessary for the state because unitarity would only change Moscow's pressure on Kyiv's central government pressure on regions.*

*It is noted that the idea was not carried out due to separatist tendencies that covered the regions of Ukraine, especially the south-eastern region. It was emphasized that the unitary form of territorial organization was chosen to strengthen the state, but the leading politicians of the time (V. Chornovil, L. Kuchma) constantly emphasized the need for federalization of Ukraine, but after some time.*

*The popularity of the ideas of federalization during the orange revolution is explained and the opinion is substantiated that this idea was mostly broadcast by political elites who cared about their business positions. This was the first serious crisis situation when the question of changing the territorial structure of the state arose. The evolution of this idea after the orange revolution is traced and its gradual popularization among politicians and political experts is emphasized. The position of such politicians as V. Lytvyn, P. Symonenko, E. Kushnaryov, V. Kolesnichenko, who most actively analyzed this topic, was analyzed.*

*The situation in 2014 is considered, when the idea of federalization was most acute and had mostly an external channel of activation. The position of Russia and the United States during the active phase of the military-political crisis in Ukraine is considered. It is established that the transition to change the state-territorial structure of the state during crisis situations can lead to a deepening of divisions within society and collapse of the state.*

**Key words:** state-territorial system, federalization, separatism, V. Chornovil, Ukraine.